

CSOKONAI »DOROTTYA«-JA S POPE »FÜRT RABLÁS«-A.

Csokonai Petőfi előtt legnépszerűbb költőnk volt, ismert és szeretett a társadalom minden osztályában. Akármilyen módon érte volna is el ezt, már maga e tény felhívja figyelmünket, gondolkodásra, vizsgálódásra kényszerít. De mentől behatóbban foglalkozik vele az irodalomtörténet és széptani kritika, annál inkább meg kell győződnie, hogy a költő nagy népszerűségét nem külső okok, véletlen körülmények eredményezték, hanem igazi tehetsége, eredetisége.

Ily szellemnél kétszeres fontosságu az utánzás vagy hirneves minták követésének kérdése. Általánosan el van ismerve, hogy Csokonainak egyik legjobb műve »Dorottya« című furcsa eposza. Az, hogy alapeszméje Pope »Fürtrablás«-ából van kölcsönözve, már egészen közkeletűvé vált, a nélkül, hogy komolyan fejtegette volna valaki: volt-e Pope csakugyan hatással Csokonaira s ha igen, mennyiben?

Hogy Csokonai Popet s különösen ennek »Fürtrablás«-át ismerte és szerette, az bizonyos. A furcsa eposzról szólva, felemlíti, hogy maga is lefordította francia folyó beszédből »Az elragadtatott hajfűrtöt« s azt mondja róla: nincs ehhez hasonló a komikus világban, ha saját ítéletemet magyarán kimondanom szabad; nem bánt az sem szemérmetességet, sem vallást, sem nemzetet, vagy akármit is, a mi szentnek tartatik, mégis tele van tréfával, csipősséggel és furcsasággal, melyet első nevelésű dámák előtt is, a podagrás dogmatikus muzeumában is felbátorkodom olvasni.«

Nézzük hát, hogy ezt az általa ismert s kiválóan szeretett költeményt mintául vette-e, »Dorottya«-jában követte-e?

Lássuk mindenképp előttröviden, a két költemény tartalmát.

A »Dorottya« rövid tartalma ez: Carnevál körútra indulván a Dunántúl, Somogyba érkezik s a megyebeli urak és hölgyek fényes kísérete mellett bevonul Kaposvárra a hercegi kastélyba. Pompás ebéd után felköszönti az új menyecskéket s int Hymennek, hogy hozza elé a matrikulát. Számba veszi a férjhez menteket s a pártában maradtakat, az előbbieket neve elé vörös keresztet huzván. E nyilvános eljárás miatt igen megszégyellik magukat a vén

leányok, s különösen Dorottya s nagy haragra gyúlnak. Ebéd után vidám táncz kezdődik, mely után este, mig az asztalt megterítik s az ételeket felhozzák, társasjátékokhoz fognak. Ez alkalommal a vén leányoknak sok keserű pilullát kell lenyelni s fokozódik szégyenök és haragjuk. Észreveszi a dolgot Eris, kap az alkalmon s Dorottya tányérán egy fánkká változik. Dorottya megéssi s haragja a legmagasabb fokra hág. Vacsora után egy oldal-szobába vonul s bosszú-tervet főz ki. A teremben azalatt tovább foly a táncz.

Dorottya kész tervvel kimegy. Először helyes taktikával az agg szüzeket hívja be s közli velök tervét. Bennök hű szövetségesekre találván, megindul a toborzás az özvegyek, ifjú lányok, az egész női közönség közt. Eris segítségével csakugyan együtt vannak közös akarattal. Követséget küldenek a férfiakhoz azon kijelentéssel, hogy adják ki Carnevált és a matrikulát s a nőtlenek kövessék meg a hölgyeket; különben készüljenek a háborura. A férfiak nem fogadván el a feltételeket, sőt kinevetvén a követtséget, a hölgyek közt megkezdődik a seregszervezés, aztán jön a nagy harcz. A nők sajátos fegyvereikkel már-már győznek, mikor Oportnak, a férfiak vezérének, csele felforgatja az egész női tábort; a divánt, melyen ülve Dorottya vezénylett, az azt vivő szüzek lecsapják s keze-lába kitörik marsal Dorottyának. A tábor elvonul, Dorottya haldoklik, végrendeletet irat. De Rebeka vezénylete alatt egy hölgycsapat még a harctéren maradván, imé, hozzák Carnevált és Hyment s a kézre kerített matrikulát. Dorottya új erőt nyer, talpra áll. A matrikulát megégetik, Carnevált elítélik. De nem hajtják végre az ítéletet, mert az alatt a cselédség közt támadt veszekedés következtében tűz támad, nagy zavar keletkezik, mialatt Carnevált megszökik. Elmulván a baj, lecsillapodván a zaj, már-már helyre áll a békesség. De megjelenik Fáma s elbeszéli, hogy Carnevált a rövid farsangért mindenféle szörnyen haragusznak. Feléled az alvófélben levő harag, de az újabb csatát másnapra hagyják. De hajnalban megjelenik Vénus, csillapító beszédet tart s megígéri, hogy a hajdonokat a jövő farsangban férjhez adja. Vele vannak a Gratiák, ezek mindeniket megszépítik s fiatallá varázsolják. Ámor meg szíven lövi Oport s a szép ifjú leánynya vált Dorottyát, kik egymáséi lesznek.

A »Fürt rablás« (The rape of the Lock) rövid tartalma meg ez: Belinda a szokottnál hosszasan alszik. Reggeli álmában megjelenik előtte Ariel sylph egy szép ifjú képében. Felmagasztalja Belinda bájait, de egyszersmind figyelmezteti, hogy valami veszély fenyegeti; hogy mi maga sem tudja; óvakodjék hát, különösen a férfiaktól. Erre mopszlija ugatása felébreszti. Aztán szobalánya segítségével felöltözködik; tükör előtt próbálja a leghódítóbb mozdulatokat. Nem sokára szép ifjak társulatában hajóra ül a Themsén, hol a bámulat köztárgya. Különösen bájoló szép nyakára omló két fekete hajfürtje. Egy fiatal báró ellenállhatatlan vágyat érez már

régebb idő óta e hajfürtök birtokába juthatni. Megelőző nap áldozatot is nyújt Vénusnak, kogy terve kivitelére segítse. Ariel aggódik s a hajó árboczára összegyűjti szellemeit. Oltalmokba ajánlja Belindát s azok fürtjein, miederén stb. elhelyezkednek. Nemsokára a Themse partján kiszállanak; előbb fecsegnek, aztán kártyázáshoz fognak. Belinda folyvást nyer. Aztán kávézni kezdenek. A báró alkalmasnak találja az időt terve kivitelére. Clarissa egy ollót hoz neki s hiú kísérlete után végre sikerül vele Belinda egyik fürtjét levágni. Belinda felretten, a báró ujjong diadalában, Ariel a szellemekkel eltűnik. De jön Umbriel, a gonosz szellem. A Spleenhez megy s kéri, hogy növelje Belinda dühét. Az, bár kedvetlenül enged kérésének s egy tömlőt ad Umbrielnek, melyben a női tüdők ereje, affektálás, sohaj, pattogó nyelvek ereje van bezárva. Aztán egy kis üveget megtölt irtózáttal, könnyekkel, ájúlással, panaszos sajnálkozással. Umbriel a hölgyek felett kibocsátja a tömlő és üveg tartalmát. A haragvó Belinda sir Plumet felszólítja, hogy hozza vissza fürtjét, de a báró hallani sem akar róla. Belinda új panaszára, jajongására sok hölgyarcz megnedvesül. Thalestris is megkísérti vissza kapni a fürtöt, de neki sem sikerül.

Mire Clarisse azt ajánlja, hogy legjobb lesz belenyugodni a dologba s tréfára venni az egészet. Ez a beszéd senkinek sem tetszik. Belinda felugrik s csatára tüzeli a hölgyeket. Megkezdődik a harc, melyben Belinda legyőzi a bárót. De a hajfürtöt nem kapják sehol, mert a sylphek felvitték a holdba. E megdicsőítésbe Belinda aztán bele nyugszik.

A hasonlatosság tehát, hacsak nem akarjuk ott kezdeni, hogy mindakettő furcsa eposz, abban áll, hogy mindakettőben a fő hős egy nő, a ki hiúságában megsértetvén, hölgytársait harcra vezeti a férfiak ellen s rajtok felsőbb hatalmak segítségével győzelmet nyer.

De e két nő igen különbözik egymástól, Dorottya egy fonyadt arcú, képzelgő vén banya, a társaságok csúfja. A költő mindjárt a Kaposvárra való bevonulásakor így mutatja be:

— — — — egy öreg kisasszony,
 Ki méltó, hogy reá örök párta asszon;
 Mert úgy is már akkor viselt aggkoszorút,
 Hogy a burkus kezdte a másik háborút.
 Még sem olthatta meg annyi sok esztendő,
 Bár — már hatvanötöd-fűre lesz menendő,
 Most is a legényért mindjárt kardra kelne,
 Csak vén oldalához dörgölő fát lelne.
 Pedig már felszántott tisztes orczájának
 A bőrén lúdgégét könnyen csinálnának.
 Úgy pislog bé hullott szeme két tájéka,
 Mint a kocsonyába fagyott varas béka.
 A vénség béverte púderrel hajait,
 Kitördelte kettőn kívül a fogait:

Úgy hogy, ha bélottyant ajakit kifejti,
 A hamut *mamu*-nak, a szősz-t pősz-nek ejti.
 Akár nézz elasztott bőr és csont karjára,
 Akár két irhával bévont rakonozára,
 Lohadt mellyén csomó ruhák tekergenek,
 Melyek közt elhervadt csecsei fityegnek:
 Mint két darab vaczkor a sűrű levélben
 A mely alatt fonnyadt egész őszszel, s télben:
 Vagy mint midőn az ért uborkát leveszik
 S a napon megaszván, a kőcz közé teszik.
 Egyszóval nincsen már benne semmi épség,
 Már elfelejtette nevét is a szépség:
 Mégis lám, a kinek kén litániázni,
 Itt mér a farsanglók között botorkázni.

Mikor meg Carneval felolvassa a matrikulából a férjhez mentek s pártában maradtak neveit:

Látta, hogy Dorottyia s a kik már vénecskék,
 Dohognak magukban, hogy ők nem menyecskek -
 Egy-két fogacskájok csikorog szájokba',
 A vénség ránczait szedik több ránczokba;
 S mint a világaunt és megszáradt avar,
 Melyet a homályos déli szél felkavar,
 Mindenik úgy susog és morog magában
 Elélt idejének kelletlen voltában.

Megkezdődvén a táncz, Bordács tréfából felkéri Dorottyát:

Nem kellett hosszasan húzni ám ökemét;
 Felszedi a székről elpettyüdt tetemét,
 Ürög-forog, tipeg, lóbálja a kőczot,
 Melyből görcs farának csinált vala póczot.
 Bordács s az egész nép a fejét lesüti,
 Nevettében majd a guta meg nem üti.
 Így tánczol a tátos banyák paszitjába'
 Varázsló pemetjén a vasorrú bába.

A társas-játékok közben pedig Ecse mondja bajusz alól róla:

Megvette a hideg már benne az ikrát.
 Vén üszög a madám, nem vethet már szikrát.
 Csak lássák az urak! a jó lélek mit vár,
 Ha a banyaposz is virítani akar már?

Később aztán, hogy Eris haragra tüzelte, így monologizál Dorottyia:

Egek! már én tehát csak azért születtem
 Hogy férfi soha se feküdjék mellettem?
 Miért juttattatok hatvan esztendőre,
 Ha szert nem tehetek egy rossz főkötőre?

Vártam, sokat vártam, azt nem mondhatjátok ;
 Várásom bérét hát mért meg nem adjátok ?
 Mindég jó hiszemben ültem az adventet,
 Hogy tán tesz egy kérő nálam komplementet ;
 A farsangot mindig töltöttem vígsággal,
 Hogy tán nem gyötörtök többé a lánysággal :
 Mit ért ? nem is véltem s már itt volt húshagyó.
 Húshagyó, húshagyó, engem itthon hagyó !
 Mivel érdemeltem ? egek ! ugyan mivel ?
 Lám lett volna mivel, csak lett volna kivel.
 Sem pénzét, sem eszét én nem néztem volna,
 Sem szemét, sem képét ; csak férfi lett volna.
 Mondtam, hogy akárki legyen, hozzá megyek,
 Kezet csapok vele ; csak leány ne legyenek.
 Boldogabb férfiú nem lett volna, mint ő .
 Urrá tette volna ötet egy főkötő.
 Hordtam volna mindég saját tenyeremen,
 Csak könyörült volna pártát unt fejemen.
 De hiába ! mégis egy sem jött észére :
 Be bolond volt, a ki engem meg nem kére !
 Akárkinek tárva volt szívem birtoka ;
 Az ég, a föld tudja, én nem vagyok oka,
 Sokszor végig néztem ezt a világot már :
 A legény előttem úton-útfélen jár,
 A férfi meg annyi, mint az asszony, látom,
 Mért nem jut hát köztök nékem egy sajátom ?
 Mért kell nékem ilyen bőségben szűkülni,
 S szomjan a kád vízben Tantaluszként ülni ?
 Mért alkotott az ég asszonynak engemet ?
 Vagy hát mért teremtett férfiúi nemet ?
 Ha asszony nem volnék, vagy férfi nem volna,
 Édes boldogságom ürmöt nem kóstolna,
 De ime aggságban emészttem napjaim,
 Az idővel együtt terjednek kínjaim,
 Komor magánosság fonnyasztja éltemet
 S még hajadon fővel eltemet engemet.
 Hogy nyújtóztatnak ki, hogy megyek pártába,
 Oh, majd a szenteknek paradicsomába ?
 Oh szégyenletemben meg kell halnom ott is,
 Mikor vén lánynak mond egy hitvány halott is.
 Holott imé most is e kis társaságba
 Annyiszor keverik az embert csúfságba.
 A nélkül nem esett egy táncz vagy egy játék,
 Hogy illetlen dolgot vagy mocskot nem láték.
 Hát már, hát így kell-é nékem holtig élnem ?
 Hogy szerelem helyett csúfot kell remélnem ?
 Nem ! nem ! Vagy azokon bosszut fogok állni,

A kik oly vastagon mertek volt tréfálni;
 Vagy azt megmutatom, hogy idős létemre,
 Erővel is ifjat keritek kezemre.
 És így tán — oh megállj! csendesedjél szegény.
 Te csak egy leány vagy, de hány ott a legény?
 Mít gondolsz Dorottya? jobb, magad meghúzod,
 Vén vagy, a meghült bőrt már hiába nyúzod.
 Mít érne harcolnod? férjt azzal nem kapnál.
 De ám ha kapnál is s véle kezét csapnál,
 Mít tenne a kurta kis gyönyörűséged,
 Midőn a halál is kandidált már téged?
 Mít próbálsz, mit kezdesz, belőle mi hasznod?
 Úgy is leány fővel kell néked megasznod?
 Ám lássad. — Hát mégis? — nem lehet, fussatok!
 Fussatok elmémből gyáva gondolatok!
 Bosszút kell állanom!

Később meg a haragos Dorottyról azt mondja a költő:

Most egyszer lehetett látni valahára,
 Hogy ő piros szint is vehetett magára;
 De az ő pirossa hamar elenyészett,
 Pirja kékké, kékje hamar sárgává lett.

Épen oly jellemző Dorottyára nézve testamentuma:

Elsőben is hagyok kétezer szuverént
 A bécsi bolondok házában a szerént
 Hogy fundusok legyen az olyan szüzeknek,
 Kik kosarat adván magok kérőjőknek,
 Mint szokott, örökös pártában sültének:
 Ezek a bolondok házában éljenek!
 Másodszor testálok a szülők házára
 Kilencezer tallért, az olyak számára,
 A kik csunyak lévén, vőlegényt nem kapnak
 S természeti tűzők miatt fére csapnak.
 Harmadszor keresett jószágomnak felén
 Egy jó fundációt állítok Pentelén,
 Melyből esztendőnként megtartván a számát,
 Férjhez kiadjanak tizenkét vén dámát.
 Felén egy Vestális templom építtessék,
 Melyben húsz vén szűznek lakás rendeltessék,
 De úgy, hogy mindnyája járjon főköttövel,
 Mert igen éktelen jární leányfővel.

De a buffánomat mégis Orsolyának,
 A két mopszot pedig adja ki¹ Mártának.

¹ T. i. a költő, a kinek D. egyéb ingó és ingatlan vagyonát hagyta.

Végre a széjjeltört divánnak fájából
 S vőlegényt nem ismert nyoszolyám aljából
 Egy castrum doloris készüljön számomra.
 De nevem ne messék kőbe a siromra;
 Netán az utazók, kik ott szájonganak,
 Még holtom után is lánynak csúfoljanak.
 Testem pedig a két pázsimhoz temessék
 S legalább porom is férfi porhoz essék.

Az egész Dorottyá egy drasztikus vonásokkal rajzolt torzkép,
 férfiak után bolonduló, minden áron férjhez menni akaró vén banya.
 Mily egészen más Belinda! a ragyogó szépségű ifjú lány, a társaságok bálványa, ki mindenkit elbűvöl.

A költő mindjárt így mutatja be a még ágyban szendergőt:

Fehér függönyön át félénk sugár tör be,
 Nyilik szeme s a nap homályosul tőle.

Ariel, az óvatosságra intő jó szellem, meg így szólítja meg:

Oh halandók legszebbike!

Felkelvén, öltözködéshez fog:

Pipereasztala im, ott áll feltárva,
 Mystikus rendbe' rajt' a sok ezüst váza.
 Fehér ruhát ölt fel, szép haját kibontja,
 Pipere-istennek áldozatát hozza.
 Égi arcz sugárzik tüköréből vissza,
 Szemeit szüntelen reá irányítja.
 S mint alsóbb papné az oltár oldalánál,
 Szepegve mellette szobalánya ott áll.
 Megszámlálhatatlan kincs van itt feltárva,
 A világ sokféle gazdag adománya,
 Bele kezd ügyesen Betty a munkába,
 Csillámló kőöntvényűt adván asszonyára.
 E szekrény India fényes gyöngyét rejti,
 Illatát amabból arab föld terjeszti.
 Az elefánt csont és kagyló egyesülnek,
 Diszt kölcsönözni a tarka hajfésűnek,
 Itt halom: gombostű fényes sorba csillog,
 Ott puff, púder, flastrom, biblia, billet-doux-k.
 Felveszi a szépség romboló fegyverit
 Pillanat alatt e varázs-szerekből itt.
 Mosolyt vesz ajkára, ragyog teljes bája,
 Ragyog arcza egész bűvölő varázsa.
 Lassanként szende pír lopózkodik rája
 S sovárabban gyúl fel két szeme világa.
 Fürge sylphek körül fogják kedvenczőket?
 Ez fejkét, amaz haját szedi rendbe
 S köntöse redőt simítják ki rendre.

Teljes szépségét pedig akkor írja le igazán, mikor a kiránduló társaság a Themse partján kiszáll:

Bibor özönéből nagyobb dicsőséggel
 A nap az étherbe nem emelkedék fel,
 Mint a hogy fényének ez a versenytársa
 Temze ezüst ölén tova hajókáza.
 Szép lányok, szép ifjak körüle tolongnak,
 Szemeik egyedül ő rája tapadnak,
 Fehér keblén fényes kis kereszt csillámlik,
 Hűtlenül egy zsidó is megcsókolná itt.
 Vidor tekintete, vidor kedély jele,
 Oly eleven maga, mint a minő szeme.
 Senkinek se kedvez, mosolyg mindenikre,
 Udvarlót visszatart, de nem sért senkit se.
 Miként a fényes nap, szemének sugára
 Mindenkire ragyog, egyaránt sugárzva,
 Könnyedségében nincs hívság, bájossága
 Elrejti hibáit, ha tán lelsz hibára.
 Ha egy női hibát fedeznél föl benne,
 Arczára tekintesz s minden elfeledve.
 S e nymphának két fürt ferfi-megrontásra
 Gyűrűkben omol le kecsesen vállára,
 Fényes karikákban betakarja szépen,
 Bársony sima nyakát jó egyetértésben.
 Rabszolgáit ide köti a szerelem.
 Kemény szívek nyögnek gyöngéd bilincseken.
 Hajtórbe kerülnek a szegény madarak
 Hajfonalon függő horogra a halak,
 A büszke férfit is szép haj ejti törbe,
 Egy szép hajfürt vonja őket is e körbe'.

Mikor a költő Belinda haragját írja is le, egészen más képeket használ, mint Csokonai Dorottyához:

Sem ifju király, kit elfognak a csatán,
 Sem fitymálódó szűz bájai virultán,
 Sem heves szerető, tova szállván üdve,
 Sem idegen lady, a csóktól elütve,
 Sem marczona zsarnok, a ki nagy bosszut áll,
 Sem Cynthia, hogyha mantilja rosszul áll,
 Nem érez ily bosszút, dühöt, kétség'bésést.
 Mint te szomorú szűz, elrablott fürtödért.

Belinda panasza is egészen másként hangzik:

Boldogtalan leány!
 Hát azért viseltél a fésűre, tőre
 Oly állandó gondot és a hajkenőre?

Hát azért csavartad fürteid papírra,
 Hogy kinzó vasad oszt' szépen bodorítsa?
 Ezért szoritottad gyöngre főd hálóba,
 Ólom-pálczikákkal fürteid betolva?
 Fürtömmel a rabló kérkedik, Istenek!
 Melyet ifjak, szüzek csak irigyeltek?!
 Jó hirnevünk tiltja! melyért nyugalomról,
 Örömről, éreynről lemond nemünk olykor.
 Úgy tetszik, már látok könnyeket eredni,
 Hallok már iszonyú dolgokról rebegni;
 Úgy látszik, leány, már elveszted hiedet
 S becsületed a sok susogásba veszett.
 Boldogtalan, hied, oh jaj hogyan véded?
 Tán az alávalót barátoddá tészed?!
 Ez leszen bár ára, ez becstelen ára,
 Kitéve sok vizsga szem bírálatára?
 Oh még emelje a gyémánt gyűrű fénye
 Azt a rabló kezét öröktartó fényre?
 Vagy chaossá omlik föld, levegő, tenger,
 S férfi, majom, öleb, papagály vesszen el!

Vagy alább:

Örökre átkozott legyen az az óra,
 Mely legszebb, legkedvesbb fürtöm elrabolta!
 Boldog, oh tizszer is boldog lettem volna,
 Ha szemeim Hamptont soh' se látták volna,
 De nem én vagyok az első csalódott lány,
 A kit behálóztak, csalfán udvarolván.
 Inkább csodálatlan maradtam voln' árván,
 Magános szigeten, messze éjszak táján,
 Hol szekér még útát nem taposott soha,
 Ombre-t nem tanulnak, nincs izletes thea!
 Halandó szemektől bájjaim elrejtve,
 Rózsaként nyilottam s hervadtam voln' csendbe'.
 Mi késztetett ifjú lordokkal hajózni?
 Oh maradtam volna otthon imádkozni!
 Reggeli omenek, ah csak most értelek!
 Reszkető kezemből háromszor kiesett
 A púderes doboz, s a chinai váza
 Mig Poll,¹ öleb néma, inogott magába'.
 Figyelmeztetett a sylph is nagy csapásra
 Mystikus álomban; nem is vettem számba.
 Im szegény fürtömnek csekély maradéka!
 Magam tépem el, mit meghagyott a czéda,
 Fekete csigákban mely oda omolva,

¹ Belinda papagályának neve.

Új szépséget hozott hófehér nyakamra.
 A testvér fürt búsong magánosan, ime,
 Rája is szégyent hoz társának végzete.
 Bodoritlan csüng le, az ollót kívánja,
 A gonosz kezét, im, hívja új próbára.
 Miért is nem vágtaal mást le, mely kegyetlen,
 Kevésbbé látszik, vagy bármely mást, csak ezt nem?

A mellett, hogy ily különböző a két nő külső megjelenése, különböző bennök az a női hiba is, mely a katasztrófát előidézi. Mindakettő tipikus alak ugyan, de Dorottya rút, vén leány, ki szerelmet kerget, férjet vadász; Belinda szép ifjú hölgy, a ki maga is igen jól tudja, hogy szép. Szépségére hiú, hiú különösen két hajfürtjére, melyet annyian bámulnak. S mikor ettől illetlen módon megfosztják, szépsége egy részétől érzi magát megfosztva. Meg van sértve hiúságában. Dorottya vén szerelmes, Belinda hiú szép.

A megsértett nő mindakét költeményben harczra vezetí társait a férfiak ellen. Ebben van a két költemény közt legnagyobb hasonlatosság. Mindakét helyütt kis nevetséges okból nevetséges csetepaté keletkezik, melyet a költő, mint valami fontos, nagy harczot ír le, torzítva, messze elhagyva a szigorú valószínűséget.

A harcz eszméjét kétségen kívül Pope-tól vette Csokonai, de nemcsak önállósággal vitte ki, hanem értékesebbé tette, mesterét tulszárnyalta.

A *Fürtrablás*-ban e harcz csak mintegy odavetett kis epizód-ként van tárgyálva röviden. Az öt ének 794 sorból áll, melyekből 73 esik a harczra. Más részletek, melyek kevésbbé fontosak s melyek tulajdonképen csak előzmények volnának e főrészhöz, nem csak versenyeznek evvel terjedelemben, hanem szélesebbek, így pl. Ariel jóslatos, óvatosságra intő beszéde Belindához (I.) 88 sorból áll, Ariel beszéde a szellemekhez (II.), kiknek gondjaira bizza Belindát 63 sor, a kártyázás leírása (III), 78 sor, Umbriel mesterkedései (IV.), 84 sort foglalnak el, sőt Belinda öltözködésének leírása is 27 sor. A csata csak oly részlete a költeménynek mint akármely másik. Nem is tervszerűleg történik, hanem véletlenül, egy ötletből támad. Belinda folyvást csak panaszol, jajong, egészen passiv természetű. Mikor a kárörvendő Clarissa figyelmezteti, hogy legtanácsosabb semmibe sem venni a dolgot, akkor ragadja meg hirtelen egy gondolat: fegyvert kezembe! Pár sorban (59) le van írva, hogy nagy harcz keletkezik, Belinda a báróra rohan s legyőzi. Közben a részletek 14 sorba vannak beszorítva.

Thalestris áttekintést nyer az ellenségén, szép szemeiből a halál villámlik; lever egy »szép szellem«-et meg egy szájátátit, amaz versekben, ez metaphorában hal meg. Kegyetlen! ah, eleven halállal kell kimulnom! Kiált Dapperwit s vége van neki. Miért oly öldöklő szemed? zengi Sir Fopling s székéről lehanyatlik; Maeander árjának sásai közt így haldoklik az éneklő hattyú. S a mint

merészen Plume úr Clarissát sarokba szorítja, levágja őt egy mogorva tekintettel Chloe. De a mint az szétterül, Chloe rámosolyog s e mosoly ismét életre kelti. A harc részleteit evvel szóról szóra elmondtam.

Egészen másképp van a dolog Csokonainál. Csokonai érezte, hogy a csatája fő gondot kell fordítani, mert a komikum itt tetőzik s a komoly eposzokat itt lehet leginkább parodizálni, ezáltal válhatik különösen a költemény igazi furcsa eposzszá. S ez neki valóban mesterien sikerült. Dorottyá, mikor csordultig telik a keserűség pohara, félrevonul. Végig jártatja eszét a multakon, hogy mintegy okadatolja maga előtt későbbi cselekvését. De nem csak panaszol, mindjárt tervet készít. Ezt is jól meghányja veti. S mikor megállapodásra jut, áldozatot nyújt az Istennőnek, hogy segítse a nagy munkában. Csak most megyen tovább, de hadvezéri óvatossággal. Tervét előbb csupán két banyával közli, Adelgundával és Orsolyával, a ki a költő szerint szintén csak olyan elcsiszolt korcsolya s csak annyival különb mamzel Dorottyánál, hogy asszony s ötször volt Hymen oltáránál; de abban ő rajta sem vág ki Dorottyá, hogy néki is tetszik Ádám állapotja. Tudja, hogy ezek leginkább átérzik velök is közös baját. Most megkezdődik a toborzás. Mikor mind együtt vannak, követséget küldenek a férfiakhoz, melynek szónoka Rebeka, kinek ősz a haja, görbe a dereka, ki hajdan magának, most pedig másoknak, sok próbán által ment kerítője soknak; ékesen szólóbb ő mint akármely kofa, meg is van edződve orcáján a pofa. Mikor követelésüket a férfiak visszautasítják, hozzá kezdenek a sereg-szervezéshez. A költő a nagy eposzok párodiájára kitűnően dolgozta ki ezt a részletet. A legaggottabb lányok Adelgunda komandója alatt képezik a derék sereget, a fiatal szűzek felkötött szalupban Magdaléna és Márta vezetése alatt, a jobb- és balszárnyat. A rezervát a vasasok nehezebb osztálya, t. i. az özvegy asszonyok formálják. Lassú, de kemény nép, Orsolya vezérlete alatt. Az avantgárdába pedig, mely mindnyája között a legkatonásabb formába öltözött, azok az eleven »freycorok« valának, a kik már férj nélkül szülni is tudának. Ezeket Rebeka vezeti. Mindezek felett a feldmarsal Dorottyá, egy vén gouvernante az adjutánsa, tizenkét ősz s kipróbált banya képezi a hadi tanácsot. A sereget egy diványról igazgatja, melyet nyolcz szűz emel, perspektíva helyett egy vén pápaszemet teszen az órára. Lelkesítő beszédet tart s közli a hadi tervet.

E szókra Testilis felveszi kezébe
 A sereg zászlóját, melynek a végébe
 Lengő pántlikákkal körül koszorúzva,
 Tintokkal bodrozott főköttő volt húzva.
 Az apróbb zászlók is lobognak szép sorral,
 Kiken Vénus látszott, bölcsővel s Ámorrál.
 Megindul a sereg; a selymek suhognak,
 A pádimentomon a cipők topognak:

Szikráznak a tüzek a dámaszemekben,
 Keblekben kurázs van, fegyver a kezekben ;
 Harnádel, strikknádel ördög-pokol nádel,
 Melynek külön nemét ma sem számlálnád el,
 Almaevő kis kés, etuis bicskia,
 Szemnyilak, csókcsákány, mosolygásfringia.

Dorottya mellett megy a tábori zenekar hárfákkal, tamburákkal, dorombokkal, tört üvegekkel, frizör-fésűkkel. Most kezdődik a harc. 516 sorban írja le a költő a csata részleteit igen elevenen, megtöltve apró kómikus epizódokkal, a milyen pl. Opor csele, Dorottya végrendelete, vagy a cselédek háborúja, remek ellentétéül a szalonbeli harcnak.

Tehát a *Fürtrablás*-ban a harc egyszerű részlet, kevesebb mint az egésznek egy tizenegyed része, *Dorottyá*-ban a főrész, több helyet foglal el, mint az egésznek fele. Ilyen fontos lévén, sokkal gondosabban, hathatósabban, csattanósabban van kidolgozva.

Hasonló egymáshoz a két költemény abban is, hogy mind a kettőben szerepelnek szellemi lények s mindakettőben a csomó természetfeletti módon oldódik meg.

Dorottyá-ban a hölgyek, különösen Dorottya, haragusznak, hogy oly rövid a farsang s oly kevés a menyegző. A költő e két fogalmat megszemélyesítve, fellépteti Carnevált és Hyment, mint cselekvő személyeket. E megszemélyesítés egészen természetes, szemléltetőbbé teszi az egészet s emeli a kómikumot, hogy Dorottya s társai nem magokban keresik a hibát, hanem Carneválban. Abban látják a bajt, hogy a farsang rövid s Hymennek nincs ideje rájuk ügyet vetni, nem pedig abban, hogy rég elvirult szépségek, kiket a leghosszabb farsang is pártában hagyna. Carneval ellen való a priori oktalan dühök magában nevetséges. De a megszemélyesített Carneval alkalmas a cselekvényt tovább is fejleszteni, mert a farsang iránt való haraguk nő ama tette által, hogy *nyiltan* veszi számba a férjhez menteket és a pártában maradtakat, sőt nem is marad az elröppelő szónál, hanem előveszi a matrikulát.

E nagy könyvben fel van jegyezve sorjába
 Minden dámák neve pro memoriába,
 A kik már tizenkét esztendő't elhagytak
 Hanem hatvannégyet még meg nem haladtak :
 Mert ez a két határ amaz epochában,
 Melyben már s melyben még van tűz a dámában.

S Hymen által veres kereszttel megjelölteti a férjhez menteket. Carnevál hivatalos kötelességét teljesíti, mégis látván, hogy »poszog már sok aszú pöfeteg s az ifjaknak lábát bántja a viszketeg«, le akarja csendesíteni a kedélyeket s elvonni a kellemetlen tárgytól. Jelt ad a tánczra. De a sebek nem hegedhetnek be, a férfiak drasztikus élcei, tréfái újra felszaggatják azokat. Carnevál

igazi szereplése evvel megszűnik. De Dorottyáék azért előleges helytelen haragjuk miatt s hogy megszegyenítésüket, akaratlanul bár, mégis ő kezdte meg, folyvást reá fenekednek leginkább. Így Carneval továbbra is, bár elég passive, részt vesz a cselekményben, nagyban élénkíti azt s egyik főszemély benne, mert a harcz czéjja főként őt kézre keríteni a matrikulával. Igaz, hogy Carneval nem traditionalis alak, de azért nem okadatoíható Salamon Ferencz véleménye, hogy Carneval egyáltalában nem sikerült teremtménye Csokonainak.¹ Hymen mellékes szerepet játszik, de a költő helyesen vette fel a cselekvény keretébe Carneval szolgálatába, mintegy feltüntetve Dorottyáék felfogását, a kik a házasságot a farsangtól tartják tüggőnek. Eris szintén nem egyéb, mint részint a véneány-szívekben feltámadt harag, részint a kedélyekben időközben támadt izetlenség, perlekedő hajlam s ennek következtében a kisebb-nagyobb összekocczanások megszemélyesítése. Hogy e lelki állapotot a költő megszemélyesíti, szintén csak élénkül a cselekvény, mert különben nélküle is minden mozzanat pusztán lélektanilag igen könnyen megmagyarázható. Flóhívja kíséreit: A pert, irigységet, bosszú-állást, szégyent, véneány haragot, kudarczot, kofaságot.

Ezek hát s többek is véle felkészülnek,
 Denevérszárnyakon utána repülnek.
 Maga belé üle egy nagy skatulyába,
 Rongyos pudermantelt veivén a nyakába.
 A szélnek ereszti öszvecsapzott hajját,
 Két kis pudli húzza lebegő hintáját,
 Melyben a szellőkön magát felemelé,
 S az éji homályban tart Kaposvár felé.
 Kapos udvarába mihelyt beléptete,
 Mindent megigézett mérges lehellete.
 Az udvari kopók s agarak morogtak,
 Benn az istállóban a lovak hortyogtak,
 Üstökbe ment Jancsi csatlós a kocsissal,
 Pörölt a kis Náni az öreg Marissal.
 Mihelyt a konyhába a fejét bedugta,
 Főbe verte egymást fazékkal a kukta,
 Fridrik szakács perbe szállván a dajkával,
 Leöntötte nyakát egy zsajtár csávéval.
 Onnan a szálába bésuhanván Eris,
 Zúgni kezd a dáma és a gavallér is.
 Serteperthy uram azon kezd pörteni,
 Hogy ő az asztalnál megunt vesztegelni;
 Koppóházy feddi, hogy az gorombaság,
 Holott még mulatni akar a társaság.
 A dámák között is néhány szúros szóba
 Egy kis csata-forma esik hébe-hóba,

¹ Salamon F. Csokonai Dorottyája. Irodalmi tanulmányok. I. k.

Izetlenségre kezd a barátság válni;
De okát senki sem tudja feltalálni.

Leginkább kinozza azonban Dorottyát, tányérán kráflivá válván s általa lenyeletvén. A furcsa eposz meg is kívánja a komoly eposzok paródiájára, hogy ily borzasztó nagy harcz felsőbb szellemek mozgatására keletkezzék. Eris a toborzás alkalmával is előbbre segíti a cselekvényt, a fiatal lányok szívébe is belopván mérgét, sőt látatlanul kikapja a muzsikus kezéből a bőgőt, s olyan zürzavaros nótákat húz, hogy a tánczolók közt a rend egészen felbomlik. E kedélyhangulat aztán alkalmasabb a perpatvarra. A visszavonás magvát még a cselédség közt is elhinti. Mikor már kibékül a két tábor, Fáma, a hirhordás szelleme, hihetőleg Eris tanácsára, bujtogatja fel a dámákat újabb csatára. Carnevál, Hymen, Eris, Fama hát mind megszemélyesített fogalmak, sőt Ámor is a III. énekben, mikor a szála padlatját a kis Szerelmekkel, a szerelem friss puskaporával felvetteti. De ilyen Vénus maga is. Megjelenik; hosszabb farsangot s sok férjhez menést ígér jövőre, békét eszközöl. Egészen természetes, hogy a perlekedő férfiakat és nőket a szerelemistennője békiti ki. De e természetes alapot elhagyja a költő a Vénus kíséretében megjelenő Gratiák és Ámor szerepeltetésével. A Gratiák a vén lányokat is bájos szépségű fiatal nőkké változtatják, Ámor pedig szíven lövi a deli Oport s a már szép Dorottyát és lakodalmat szerez közöttük. Ugy látszik a befejezés, többeknek, kik előtt a költő *Dorottyá*-ját még kézírásban felolvasta, nem tetszett. Maga mondja előszavában: azt mondhatná valaki, hogy jobb lett volna a kifejtését: magából a dologból s magok a munkálkodó személyek által tétetni meg. A költő avval védekezik, hogy a dámáknak annyi prétenziójáról tenni emberi erőn felül vagyon és csak a hatalmas cyprusi istenasszonynál van az a bőségszarva, melyből mindnyáját ki lehessen elégíteni s hogy a visszavonást is Eris csinálta, a megbékélést is istenasszonynak volt illő véghez vinni. Nem is Vénus megjelenésében és békéltetésében a hiba, mert csak el kell egy pillanatra tekintenünk a megszemélyesítéstől s az egészen természetes; hanem a Gratiák ajándékában, kik a banyát, a kinek kudarcot kellett volna vallani, megszipítik s Ámor lövöldözésében, ki Dorottyát a házasság révpártjába vezeti. Ebben nincs semmi költői igazság-szolgálatás. Ezen pedig az, hogy szatirikus irányú akar-e lenni, vagy csupán mulattató, mit sem változtat.

A *Fürtrablás*-ban először Ariel-lel találkozunk. Nem eredeti héber jelentésében szerepel itt, nem is mint a későbbi démonologia vízi szelleme, hanem mint a légi szellemek s sylphek vezére. Pope egyszersmind úgy mutatja be, a mint azt különben mások is tették, mint az ártatlanság védő szellemét. A költő nem szerepelteti megszemélyesített fogalomként, habár Ariel egy helyütt említi, hogy az ártatlanság védelmére ott vannak a sylphek mindenütt, ha tán

a hitetlenek becsületérzésnek is nevezik; s ott vannak a gnómok csábitóul, ha tán ekkor könnyelműségnek mondják is a tett eszközőjét. E sylphek Popenál igazán szereplő szellemi lények, bár a költő nem marad szigoruan a hagyomány mellett, hanem ez alakokat a hagyomány alapján saját kénye szerint átídomítja.

Ariel így beszél magáról és a sylphekről:

Halandók legszebbje! térted van gondba'
 Fényes levegőnek sok ezer lakója,
 Ha egy kép száll olykor gyermeki lelkedre,
 Minőről a dajka, pap beszélt kedvedre,
 Hogy ha holdvilágon tündéreknek serge
 Ezüstös ruhában, zöld gyepen kerengne,
 Vagy angyal-hatalmu szűzek mennek hozzád
 S mennyei virágból koszorúdat fonnák:
 Hallgass és higyj! s ismerd a te fontosságod,
 Rád viselnek gondot, egy is el nem fárod.
 Titkos igazság, mely hiú bölcstől rejtve,
 Csak szűzek, gyermekek előtt felfedezve,
 Mely ellen ámbár az elménczkedés dohog
 S melyben szép ártatlan mindenha hinni fog,
 Tudd bár, számos szellem jár lábod nyomába',
 Az alsóbb levegő könnyű lovassága
 Láthatatlanul bár, ott repked körüléd,
 Leül szelenczédre, meglepi gyűrűdet.
 Egész testőrséged van neked a légbe',
 Nincsen is szükséged apródokra, székre.
 Olyanok voltak ők, mint te, hajdanába',
 Bezárva egy szép nő testi alakjába.
 Aztán oda hagyva ezt a földi éltet,
 Földi alakjok is ilyen légivé lett.
 Ne hidd, ha egy szép hölgy lelkét kilehelte,
 Hogy hiúsága is örökre elveszne.
 Követi őt hiven a másik világba.
 S ha már nem is játszik, pislog, a kártyába,
 Kedve, a melyet a kocsikban lelt élve,
 Vele megy például s kártyaszenvédélye.
 Hiszen ha a leány már végsőt lehelle,
 Örök forrásához tér meg csak a lelke:
 Tüzes, daczos leány megyen izzó lángba,
 Salamandra képét öltvén fel magára;
 Igen engedékeny, itt a vízbe csozzan
 S nymphákkal szürcsöli a theáját ottan.
 A rátartiak meg a gnómokhoz mennek
 S sok nagy bajt készítnék a földi embernek.
 A maga kelletők oszt' sylphekké válnak
 S fenn a levegőben múlatozva szállnak.

Tudd meg azt is, ha a szép lány igen szűzi
 S megveti a férfit, karjára sylph fűzi.
 Mert halandó törvény nem köt le szellemet,
 Kényeként változtat alakot és nemet.
 Az olvadékony lány ártatlanságára
 Ügyelnek álarczos játékokban, bálba.
 Hogy hizelgő barát, vagy egyik kedveltje
 Susogással, tüzes szemmel meg ne ejtse.
 Ha heves vágyát jó alkalom fokozza,
 Ha tüzes keringő, zene csiklandozza,
 Ott van a sylph, ő a légnék őrlakója,
 Becsületérzésnek bár az ember mondja.
 De némely lánynak, ki arczára, túl-büszke,
 Még egy rossz szellem is, egy gnóm van körülte.
 Az ő hiúságát, nagyzását neveli,
 Udvarlót csekélyel, szerelmét megveti,
 Hiú ideákkal tömi üres agyát,
 Peerek- hercegekkel hitegeti magát,
 Rendjelek, csillagok, nemesi koronák
 Lebegnek előtte s fülében »szép nagysád.«
 Korán megrontják a lelket e szellemekek,
 Tanítják kaczéron forgatni a szemet,
 Ifjú szép arczokra hazudott pirt venni,
 Szép férfi láttára szivőkben remegni.
 S gyakran, ha a világ elveszett, azt hiszi,
 A sylph titkos módon jó útra vezeti,
 Könnyelműségének veti szépen végít
 És új balgasággal elűzi a régít.
 Bár elesik néha egy-egy gyöngye lányka,
 Lakmáról, lakmára, bálból, bálba járva.
 Ha Flovió beszél, ki nem veszi eszét,
 Vagy ha nemes Dámon szorongatja kezét?
 Ujabbi hiúság, kis változatosság
 Csöndesen megnyitja szivők játék-boltját.
 Hol czopf czopffal, kardbojt a kardbojttal verseng
 Arszlán arszlánt, kocsi másik kocsit kerget.
 Könnyelműségnek ezt a halandó mondja.
 Vaknak a beszéde! mindez a gnóm gondja.
 Én is egy sylph vagyok, fűrge, szemes szellem,
 Ariel a nevem, reád kell ügyelnem.
 Halld hát, a mint a lég kristály-utját jártam,
 Csillagodnak tiszta tükrén foltot láttam.
 Oh, légy elkészülve valami csapásra,
 Mielőtt a nap ma a tengerbe szállna.
 Hogy mi az, nem adta bár az ég tudtomra,
 Oh, szelid leányzó, oh vigyázz magadra!

Kizárta az ég a titokból védődöt,
De óvakodjál a férfaktól főleg!

Mikor pedig a szellemeket a hajó árboczán összegyűjti,
oltalmokba ajánlja Belindát, utasításokat ad, e beszédet intézvé
hozzájok:

Sylphek és sylphidek, démonok, tündérek,
Őrszellemek, elfek, halljátok vezértek!
Tudjátok, hogy külön kört és feladatot
Mindenik szellemnek örök törvény szabott.
Némelyik játszadoz a tiszta étherben
S vigan sütkörésszik ragyogó napfényen;
Más bolygó csillagot kalauzol szépen,
Vagy planétát görget határtalan égen;
Kevésbé avatott halvány holdvilágon
Hulló csillagot dob csendes éjszakákon;
Vagy ködöt szivnak fel alsóbb légvilágba,
S meritgetik szárnyuk színes szivárványba;
Avagy téli vihart kavarnak dörögve,
Vagy jótékony esőt hoznak a rögökre,
Mások meg a földön az emberre néznek,
Szándékuk, tetteik vezetői léznek,
Ügyelnek főképen számos nemzetekre.
Kiváltkép pediglen ép a britt szigetre.
Más gondunk szépekre ügyelni, szellemek,
Nem oly dicsőséges, de sokkal kedvesebb;
Hogy a durva szél a pudert el ne fujja,
Illat el ne szálljon gyorsan légi utra,
Tavaszi virágból, tarka szivárványból
Friss színeket lopni s hulló harmat árból
Megmosdani, bomló haját rendbeszedni;
Hogy szebben piruljon, arczára lehelni;
Álomba, meglepjük fülbesugás végett:
Hová tegyen fodrot, hová tegyen prémet.
De ma fenyegeti baj a legszebb szépet,
A mely tőlünk kíván gondos éberséget.
Erőszak vagy ármány fenekedik rája.
De mi vagy hol? a sors setét éjbe zárta.
Diánna törvényét fogja-e megtörni?
Vagy kedves vázája fog cseréppé törni?
Becsületét veszti vagy csak új ruháját?
Nem mehet a bálba? felejtí imáját!
Szívét vagy nyakékét veszti el a bálba?
Vagy tán az öléből kiesik kutyája?
Résen hát szellemek! kiki maga helyén!
Zephyretta, szemed csüngjön legyezőjén.
Gondjaidra bizom, Brillante, ékszerét;

Momentilla, te meg ügyeld köpenyegét:
 Crispissa, te vigyázz kedves hajfürtjére,
 Én magam meg leszek kis kutyája öre.
 Ötven sylphnek pedig, jól kiválogatva,
 Szoknyájára legyen igen erős gondja.
 Nem könnyű dolog az hétszeres zárral sem,
 Abronsos, halcsontos merev szoknyával sem.
 Ezüst fodraira üljete le szépen
 S legkivált az alját tartsátok keményen.
 De szellemek, a ki hanyag lesz dolgába',
 Posztjáról távozik, ott hagyja magába
 A szépet, sujtolom erős büntetéssel:
 Palaczkba dugatom, türe tüzessék fel,
 Bele vettem a keserű tengerbe,
 Tűfokba szorítom az egész életre.
 Mézgát, hajkenőcsöt rakatok szárnyára,
 A mely visszatartja mikor messze szállna;
 Vagy erős timsóval úgy összehuzatom,
 Fonnyadt virágként fog száradni avaron;
 Vagy miként Ixiont, egy malomszekeren
 Forró csokoládé gőzében pergelem
 S nagy irtózat fogja mégis el a vitzől.

Egészen megszemélyesítve fogalomként szerepel azonban a Spleen, kihez Umbriel gnóm segítségért folyamodik. Körülbelül az a szerep jut itt Umbrielnek a Spleen segítségével, a mi *Dorottyá-*ban Erisnek.

A bus perczben, hogy a sylphek serge elszállt
 S Ariel nagy sirva Belindától elvált,
 Umbriel, a setét, komorkedvű szellem,
 Ki a nagyvilágot kerülve él szennyben,
 A földnek mélyére, neki való helyre
 Szálla, a Spleen setét lakását keresve.
 Kormos szárnyaival gyorsan repül a gnóm
 S im, gőzbe burkolva, előtte áll a dom.
 Enyhe szellő ezt a szennyes tájt nem járja,
 Félelemkeltő szél süvölt a határra.
 Itt egy nagy barlangban, friss légtől elzárva,
 Hová nem hat a nap jótékony sugára,
 Itt sohajt örökké gondoktól teréhben,
 Oldalán a bánat, migrén a fejében.
 Két lény őrzi trónját, egyenlő a rangja.
 Ámbár különbözők termetre meg arczra.
 Itt áll a Gonoszság, vén lányos a képe,
 Fél-fekete, félig fehér köntösebe.
 Reggeli, estéli, déli imádsággal
 Tele van a keze, szive álnoksággal.

Amott a Sovárgás, beteges a képe,
 Fél-fekete, félig fehér köntösébe'
 Tizennyolcz évesnek látszik, úgy rá nézve.
 Susogni próbálgat, fejét lecsüggeszti,
 Tekintete bágyadt, magát elereszti,
 Fájdalommal rogy le czifra paplanára,
 Betegköntös rajta, de fitogtatásra.
 Szépek gyakran esnek ilyen betegségbe,
 Új ruha nyérése ok a betegségre.
 A szobákban mindent sűrű, nagy gőz fed be.
 Különös phantomok szállnak fel a ködbe,
 Mint a remetének kísértetes álma,
 Vagy fényesen, mint szép leány látománya.
 Imitt ellenségek: csuszó-mászó kigyók,
 Halvány kísértetek, lidércz, tátott sírok;
 Amott arany-tavak, égi mezőségek,
 Kristály-dombok, avagy angyali szép képek.
 Számtalan sorokban még a palotában
 Spleen által átbüvölt testek egy rakásban.
 Itt élő theaüst egy karját kitarja,
 Másikat behúzza, hadonáz magába;
 Mint Homér triposza, ott a hordó ugrál,
 Sohajtoz a kancsó, pástétom diskurál;
 A férfi gyereket érez a hasába,
 A lány dugót keres, hogy palaczkká vála.
 A gnóm e tömegben keresztül ment épen,
 Spleen büvös növénye lévén a kezében
 S bátran így szól: »Üdvöz légy, szeszély-kormányzó!
 Tiedöt és ötven év közt a leányzó
 Tied, duzzogás és agyafurtság anyja.
 Hysteria tőled jön és versnyavalya,
 Szándékukat és a tetteik vezérled,
 Drámairóvá vagy fizikussá tészed,
 Te teszed: a büszke vizitjét halasztja,
 A jámbor bosszusan imáját hadarja.
 De van egy lány mégis, hatalmad nincs rajta.
 Ezren követnek bár, vigságát megtartja.
 De oh, hogy ha gnómod csak egy bájt törölt el,
 Szép arcot behintett rútitó szemölcsessel,
 Lángra gyújtott citromsárga matronákat
 S lány pirral futotta be az agg pofákat,
 Szellemi szarvakat ha rakott fejekre,
 Szoknyákat összegyűrt, ágyat ha hevert le,
 Vagy gyanut keltett, hol ki se gondolt rosszra,
 Rátartí fejdiszét féremszította,
 Vagy a kicsi kutyát ejté kólikába
 S legragyogóbb szemek könye folyt hiába:

Hallgass rám és töltsd el Belindát haraggal,
 Félvilág megkapja oszt a pleent azonnal.«
 Kedvetlen arczczal néz az istenség rája,
 De mégis megnyerte, a mit csak kívána,
 Egy csodatömlőt hát bekötöz most szépen,
 Minőben szeleket tarta Ulyss régen
 S ebbe női tüdők erejét bezárja:
 Sóhajtás, zokogás, kofanyelv egymásra.
 És tölt egy palaczkba szomort, ájuldozást,
 Szivreható panaszt, bánatot, könyfolyást.
 Örömmel veszi a gnóm el e mérgeket,
 Szárnyait kitarja s a nap felé lebeg.

Arielnek és a sylpheknek semmi befolyása nincs a cselekvényre. Ariel jósol, óvatosságra inti Belindát, a nélkül, hogy rá a legkevesebb hatással is volna, még csak gondolkodóba sem ejti. Minden ép úgy történt volna e hosszú beszéd nélkül is. Később kiállítja ugyan posztra szellemeit, de azok semmit sem tesznek, egészen henye személyek, mintha csak díszposztok volnának. A harcban semmi részök. Csak is a megoldásnál jelennek meg cselekvőleg, mikor Belinda hajfürtjét a holdba ragadják. E megoldást azonban szerencsésebbnek tartom *Dorottya* megoldásánál. Belindában alig van valami nevetséges s büntetésre méltó is kevés. Ó hiú! de nem ok nélkül, van mire hiúnak lennie. E hiúságát is a költő alig emeli ki s mindenütt gyöngéden. rokonszenvet keltőleg bánik vele. Haragja is nemcsak hiúságából származik. A báró olyan illetlenséget követ el rajta, a melyért *ily* társaságban haragra lobbant volna a legszerényebb, legkevesbbé hiú nő is. Hiúságáért a nevetséges csata elég büntetés; hajfürtjének a holdba ragadtatása kiengesztelése. Világos, hogy a hajfürt egyszerű visszanyerése nem volna kielégítő megoldás. A holdba ragadtatás még hizeleg is Belindának, a költő pedig gondoskodik, hogy mi ne tartsuk ezt tulságos felmagasztaltatásnak, mert sejteti, hogy az egész csak kibékeltető elhitézés s úgy tünteti fel, hogy sok minden hiábavalóság kerül a holdba.

A hős bátorsága nehézkes vázákba',
 Tubákos pikszisben a piperkőcz csábja,
 Tört eskü, halálos ágyon alamizsna,
 Galanggal szerető szivek átszoritva,
 Udvaroncok szava, beteg imádsága,
 Örökösök könnye, sima mosolygása,
 Szunyognak kalitka, a bolhának járom,
 Száritott pillangó, philosophus chablón.

A két költemény hát a maga egészében nagyon különbözik egymástól, ha csak azt is nem akarjuk a hasonlóságok közé venni hogy helylyel-közzel mindkét költő csípkedve reflektál egyes korhibákra.

Csokonai mondja is előbeszédében, hogy a nemzeti harcnak és elkorcsosodásnak kigúnyolását s ifjaink és leányaink csintalan, sőt: sokszor pajzán multságainak megbüntetését akarja elérni költeményével.

Leirván a Kaposvárra való fényes bevonulást, azt mondja:

Kiki elővette legczifrább köntösét,
Hogy fitogtathassa magát, pénzét, esztét.

De leginkább bosszantja a nők öltözködése:

Ragadós a módi, kivált ha francia,
Pedig a magyarnak árt az ő módija.

Mondja a léha erkölcsök utánzásáról, de ugyanezt tartja a viseletről is. Mikor Pegázusán a levegőbe száll s a nők szánkája felett repked, felkiált:

Oh miket láttam én! ah miket csodáltam;
Kivált a trompőzbe ha lekukucsáltam.

Aztán jegyzetben megmagyarázza, hogy mi az a trómpőz s elítéli.

Más helyütt az arcfestéssel gunyolódik.

Johanna ujonnan Ecsét megtámadta,
De arczóját Ecse addig czirolgatta,
Míg mind elenyészett a Johanna vére
S hajnalszine maradt az Ecse kezére.
Iromba lett a szép cerussa s miniom,
Olyan lett a rózsa, mint a sásliliom.
Igy halnak el gyakran egy orczafogásra
Sokan, kik rá szoktak a képmázolásra,
Azok, a kik nappal angyali bálványok,
Étszaka lidérczek s merő boszorkányok.

Később meg azt mondja Vénus:

— — — — — mivelhogy a leányéletnek
Legnagyobb unalmat a párták tétetnek:
Kimennek szokásból lassankét azok is,
Sőt lányfővel járnak még az asszonyok is.
Itt van egy fő nymphám, ki a nagy világban
A mai dámák közt lábra kelt hivságbán,
Mindenhatóságát oly nagyra terjeszti,
Hogy a félvilágnak könnyen esztét veszti.
Ő az, ki a régi nemzeti ruhákat
Parasztta és korcsesá teszi a dámákat.
Ő az, ki azokat rakja több formába,
Mint a mi van Ovid Metamorfózába.
Úgy hogy a dámákról meg tudnád magát is
Tanulni a Linné históriáját is.

Állj meg bár, ne tovább egy fertályóránál,
 Bécsben a szent István öreg templománál:
 Látsz ott buffanmedvét, tüskés szüdisznókat,
 Mesterséges hangon csivogó rigókat,
 Vannak nyaktekercesek, puffadt pelikánok,
 Barázdabillegők, sleppfarku fáczánok,
 Van ott ölni tanult baziliskus szeme
 S kivált a lepkének mindenféle neme,
 Mindezek a módi nympa teremtményi,
 S a kipallérozott hivság leleményi,
 Ő a találója auszognak, contónak,
 Ő oka számtalan confiscációnak,
 Ő teremt a földön galánt szegényeket,
 Donna Olympiát, báró von Nichtseket.
 Ő az, ki elkezdvén sokszor csak egy kényen,
 Henyélő stutzeren, egy borbély legényen,
 Mindjárt sok grófocskák modernjéhez állnak,
 Sőt a deákok is abban kolejálnak.
 Ő tette Parist is e szép bolondságon
 Királynévá hajdan szinte félvilágon.
 E nagy nympa által a dáma felkapja,
 Hogy csak patyolatja légyen, vagy kalapja,
 Hogy az asszonyok is lányfővel járjanak
 S még a falukon is erre rá szokjanak.

Avval is vigasztalja Vénusz a hölgyeket:

Béhozom szokásba, sok már csinálja is,
 Hogy legényt megkérni merjen a dáma is.

Haragszik a költő, hogy mulatságok alkalmával mindenféle
 tánczot járnak, csak magyart nem s e szavakat adja a marczone
 Bordács szájába:

Uraim! az urak magyarnak tartanák
 Magokat; de ki tót, ki német, ki hanák.
 Mért nem tánczol magyart az anglus, francia?
 Csak a magyarnak kell más nemzet módia?
 Így veszjtük hazánkat a magunk kárával,
 Külső tánczczal, nyelvvel, szokással, ruhával.
 Mi? hát az uraknak nem jut már eszébe,
 Mikor főispánunk beülvén székébe,
 A legelső tánczot magyarul kezdette
 S minden hazafi szív becsülte érette?
 Nemzeti tánczunknak légyen első jussa.
 Magyart! ilyen-adta vén jebuzeussa!

Alább meg maga a költő így szól a magyar tánczról

Csak a magyar táncz az, mely soha sem jára
 A jó egészségnek semmi ártalmára,

Mivel mérsékelve mozgatván bennünket,
 Frissíti elménket, testünket, vérünket.
 Csak a magyar táncz az, mely diszesbbé teszi
 Az embert és soha hivságra nem veszi,
 Mert ha csak vitézi módra nem öltözött
 S ha nincs sarkantyuja, csúf a többi között.
 Csak a magyar táncz az, mely bír oly érdemmel,
 Hogy legjobban egyez a szűz szeméremmel,
 Mikor sok külföldi tánczban a módosság
 S a leguribb fogás, legnagyobb pajkosság.
 Nemes magyar tánczom! ki ősi nyelvünkkel
 S ruhánkkal jöttél ki dicső nemzetünkkel,
 Ki európai finnyás lakhelyeden
 Máig sem szenvedtél mocskot szépségeden,
 Ázsiai színben fénylik nemességed
 S még a módi nem tett alacsonynyá téged:
 Im a külső népek bámulják diszedet
 S tulajdon nemzeted nem becsül tégedet!

A fiatal embernek kicsapongó életét is szóba hozza a költő,
 a vén Rebeka szájába adván e szavakat:

Mit ér a fodros haj? a mándsét? a tászli?
 A zsinoros nadrág, ha az ember bászli?
 Pedig mely kényesen, feszesen, begyesen
 Járnak az uracskák végig a Partesen?
 Az úr is Pozsonyban eleget fentergett:
 Mért nem producál hát itthon is Schlossberget?
 Azért, mert nem szabad? azért, mert nem illik?
 Azért, mert az urak mind csak kákompillik!
 Magok elcsergetik másutt sűgárjokat
 S itthon még csúfolják a szegény lányokat.

Az elősdiokról is megemlékezik:

Hol él most sok szegény svalér e nagy télben?
 A ki bablevest is alig kaphat délben.
 Mert sem uram öcsém nem tarthat most sok bált,
 Sem asszony-húgomhoz leánykérő nem szállt,
 Pedig csak oly helyen néha jól lakhatott,
 S a két lovacska is abrakot kaphatott.

Mindamelletts Csokonainál nem a szatira a fő, hanem a komikum, mint Salamon is mondja. Pope a dolog természeténél fogva szintén a nők általános gyengéivel foglalkozik. Közben-közben reflektál egy-egy speciálisabb hibára, de igen ritkán, alig észrevehetőleg, odavetőleg. Legtöbbször az ölebek dédelgetésével gyúnyolódik. Egy helyütt pl. úgy tünteti fel a költő, mintha a nők a meghalt férjet és ölebet egyformán siratnák. Belinda maga is

elrabolt hajfürtjén keseregve, azt mondja: vesszen inkább férfi, majom, öleb, papagály! Gunyolódik avval is, hogy a hölgyek szeretik a vázákat, kocsit, lovat, kártyát s hogy a férfiak tubákolnak. De ezekre is inkább csak szorgosan keresve akadunk rá, a helyett, hogy azonnal szemünkbe ötlenének. Nála a hangban az egész előadásban van ironia.

Szerkezetben és előadásban is nagy a különbség a két költemény közt. Popenak is, Csokonainak is ugyanaz volt célja. De Pope csak egy tréfás, vagy mondjuk komikus elbeszélő költeményt irt, Csokonai furcsa eposzt. Folyvást a komoly eposzok parodizálását is szemé előtt tartja, Csokonainál a cselekvény, szerkezete egységes, folyvást haladó, nem pusztá eseményekből, hanem valódi tettekéből áll. Nincs az egészben egyetlen epizód sem, melynek célja ne volna, mely a cselekvényt előbbre ne vinné, egyik a másiktól természetes következetességgel foly. Minden részlet plasztikusan domborodik ki.

A *Fürtrablás* cselekvénye vontatottabb, színezete bágyadtabb. Mindjárt Ariel megjelenése, beszéde aránytalanul sok időt vesz igénybe, annál inkább is, mert az ő egész működésére alig van valami szükség. Így el van nyújtva a kártyázás jelene is, a nélkül, hogy egyáltalában lenditene valamit a cselekvény továbbmenetelén. Mig ellenben fontos, jellemző részletek elmosódnak, maga a nagy harc is.

Ha Csokonai a részleteket szélesebben kifejti, nem bőbeszédűségből teszi, hanem ez által az egész igen elevenné s elhíhetővé válik. Tudjuk, hogy Pope költeményének megtörtént esemény szolgált alapjául. Csokonai *Dorottyája* egészen költött, mégis sokkal inkább rajta van az élet színe. Úgy, hogy előszavában hosszasan védekeznie kellett, nehogy valaki élő alakokat, igaz eseményeket keressen költeményében. Valóban az egész kis furcsa eposz nemcsak lélektanilag igaz, hanem tele van apró csalódást keltő, illetőleg elhíhető részletekkel. Így pl. Carnevál *Budáról* indul ki szemleutjára. Összejárja *Fehér-* és *Veszprém-vármegyéket*, aztán *Zalába* tér. A tihanyi hegyfoknál átkel a jégen s kiszáll a *balaton-szántódi* réven. Így ér *Somogyba*. Löllén stációt tart. Onnan *Tótiba* megy, még pedig a Lengyel uraságokhoz. Innen *Nagy-Bajomba*. Itt kipihenvén magát, másnap későn reggel megy *Mérön* át *Kaposvárra*. Kiséretében vannak a megye urai és hölgyei öt csapatban, Somogy öt járása szerint, t. i. *kaposi, marczali, igali, szigeti, babócsai* járás szerint. Kaposvárt a hg. *Eszterházy* kastélyába száll. A muzsikusok a *toponári* zsidók. Carnevál poharát, mely a Kupa herczégé lehetett hajdan, *zákányi* borral tölti meg.

A tánc nemcsak igen eleven, éléthűen van leírva, hanem a költő azt is elmondja, hogy minét-tel kezdik, aztán jön a hebe-hurgya *langausz, amglus kontratáncz, lengyel táncz, stájer, galoppáta, strassburger, hanák* stb. Mig végre Bordács *magyart* húzat s itt czéloz a költő a megtörtént eseményre, a főispán

(gr. Szechenyi Ferencz 1798. jul. 4.) beiktatására. Ilyen *külső* elhíttető részletekkel minden lépten-nyomon találkozunk. De e mellett minden epizód élettől duzzadó genre-kép. Mily pompás pl. az ebéd előtti fecsegés rajza egy pár sorban, a társas-játékok, a cselédek veszekedése. S mily kiváló torz-képek: Dorottya áldozata, a sereg szervezés, Opor csele, Dorottya végrendelete stb.

A mi a stylt illeti, Csokonai stylje könnyed, képes, kifejező. Pope styljéről nem merek határozottan nyilatkozni, meglehet, nem értem annyira az angolt, hogy megítélhessem. De nekem úgy tetszik, hogy stylje komolyabb, hogy úgy mondjam: ünnepélyesebb, mint ahogy a tárgy megengedné, a nélkül, hogy a tartalom és styl között való ellentét a komikum hatását emelné. Hogy különben Csokonai kifejezéseiben is drasztikus, sokat enged meg magának, míg Pope soha az illem határait át nem lépi, az elvitathatatlan. De azt hiszem, ezt ma nem is szükséges már védelmezni. A korban s Csokonai életviszonyaiban mindenki megtalálja a védő beszédet.

A két költemény tehát nagyban különbözik egymástól. Vanak azonban apróbb részletek, kiváltképen egyes sorok, melyek csakugyan közelebbi hasonlóságot tüntetnek fel.

Ilyen mindenekelőtt Dorottya áldozata s a báró áldozata. Csokonai az epizódot kétségkívül Popé-tól kölcsönözte, de aztán sokkal teljesebbé s jellemzőbbé tette. A báró áldozata nem előtünk történik, hanem a cselekvés küszöbén a költő mondja el, hogy a megelőző napon mint áldozott a báró Vénusznak. Dorottya előtünk hajtja végre az áldozatát s a költő, hogy a paródia tökéletesebb legyen, hiven majmolja a görög-római áldozati szokásokat.

Popenál így van az epizód:

Oltárát Vénusznak buzgón emelé föl
Egy tuczat aranyos francia regényből.
S három strimflikötőt, egy fél-keztyút tész fel,
Régibb szerelme több diadaljével.
Gyöngéd billet-doux-kkal meggyújtja a máglyát,
Szerelmi sóhajjal élesztgeti lángját.
Aztán térdre omlik, kigyuladt szemekkel
Kéri az istennőt: célomhoz vezess el!
És ő meghallgatja, kérését megadja,
Máglya maradékát a szél elragadja.

Csokonainál meg így:

A frizér-serpenyőt egy zúgban meglelé
És azt a commódra köhögve emelé.
Fenekére rakott kénygyertyát s e felett
Néhány bálbilletet s szerelmes levelet,
Három szűzkoszorút, három fürt hajával
A rakásra teve egy rakás kártyával.

Ott volt Florentina s a Tündér Ilona
 S valamennyi tőkét életében vona.
 Ezeket meggyújtá s nem győzven szellővel,
 Gerjesztette tüzét az előkötővel.
 Ekkor, mint megannyi áldozómarhákat,
 Kiválaszt száz derék fekete balhákat,
 Augspurgi lánczokkal öszvepórászolja
 S áldozó tüzére mindnyáját feltolja.
 Mint midőn a három képű Hekaténak
 Innepén áldozni kell egy vén papnének.
 Az áldozat füstje gomolyog a lángon
 S a fekete bikát hozzák az istrágon:
 Így áldozik itt is Dorottyá. Végtére
 Egy üveg timolajt önt a szenecskére.
 S felemelvén szemét: Oh, édes szerelmem!
 — Így szólt, — tégy már egyszer, tégy kegyelmet velem.
 Ha most is sohajtok, szemem most is nedves,
 Ha az áldozatom teelőtted kedves:
 Ennyi férfi közül juttass egyet nékem,
 A ki felépítse pusztá düledékem
 Vagy ha még hatalmas szódra sem hajolnak,
 Ha engem s társaim tovább is csúfolnak:
 A bosszúállásra segéljed munkámat.
 Dupla áldozattal adom meg hálámat.

Hasonló, de már igazán csak alap-gondolatban, a lakmározás előtt folytatott fecsegés.

A Fűrtrablásban:

A hősök, a nymphák ide gyülekeznek,
 Magoknak itt egy pár víg órát szereznek.
 Mi tanulságosak e tarka beszédek!
 Ki adott bált? hol volt vizitelés végett?
 Egyik a királyné dicsőségét zengi,
 Más egy íhd napernyő szépségeit festi,
 Harmadik amannak tekintetét, szemét,
 Mozgását bírálja s rontja a hirnevét.
 Tubák vagy legyező járkál aztán közre,
 Dalolnak, nevetnek, kacsintanak közbe.

Dorottyá-ban:

Az urak mulatnak egymás közt beszéddel,
 Mig elkészülének mások az ebéddel,
 Egyik azt vitatja, hogy Bonapart megholt,
 Másik, miket csinált, mikor insurgens volt.
 Egyik arról beszél, melyik jobb paripa,
 Más, hogy az övénel nincs szebb tajték-pipa.

Némelyik dicsekszik futós agarával,
 Vagy ennyi lépésre járó puskájával.
 A dámák előtt is forr sok materia:
 Az a szép gavallér kinek az úrfia?
 Ez a jeles köntös ugyan hol készülé?
 Az a fülönfüggő mennyibe kerülé?
 Mért van ennek s ennek most oly ritkasága?
 A kávé, a cukor mért oly méregdrága?

A többi hasonlóságok még ennyiben sem jöhetnek számba, pl. a nők fegyverei, vagy hogy Popenál a harcban elesik a két férfi, egyik versben, másik metaphorában hal meg, Csokonainál szintén elesik a két bajnok egy csatában s mindketten meghalnak metaphorában, vagy hogy a bevezetésben szólván a költők a megénekelendő rettenetes csatáról, melyet hölgyek vezetnek a férfiak ellen, Pope azt kérdi: s gyöngéd keblekben ily iszonyú düh lakozik? Csokonai meg: hát férhet ily harag angyali szivekben? Tréfásan parodizálva Vergiliust. Azt hiszem azonban, e hasonlóságokat senki sem akarja komolyan latba vetni.

Mindent összevéve hát, úgy találjuk, hogy Csokonai Pope *Fürtrablás*-ának olvasása után jutott *Dorottyá*-jának gondolatára, ama költeményt tanulmányozta is, de azért a magáét önállólag dolgozta fel, sőt mesterét sok tekintetben túlszárnyalta.

DR. VERSÉNYI GYÖRGY.

